

Наташа Кампмарк

ПАТРИК ВАЈТ: ПЕДЕСЕТ ГОДИНА ОД ДОДЕЛЕ НОБЕЛОВЕ НАГРАДЕ

Шведска академија је у октобру 1973. године Нобелову награду за књижевност доделила аустралијском писцу Патрику Вајту (1912–1990) за „епску и психолошку приповедачку уметност која је у књижевност унела један нови континент” (*The Nobel Prize*). Педесет година касније, књижевни ствараоци у Аустралији, посебно припадници аутохтоних народа, указују на евроцентричног погледа према ком је Аустралија „нови континент”, а књижевност стварају искључиво досељеници/освајачи. То не значи да се Патрик Вајт више не сматра канонским писцем већ да се његово стваралаштво све више тумачи у историјском контексту. При томе се, ипак, признаје да је он далеко испред својих савременика у погледу приказа аборицинских ликова и да се дистанцира од колонијалног виђења света. Вајтов прозни стил, међутим, који је тадашњи истакнути књижевни критичар А. Д. Хоуп окарактерисао као „претенциозну и неписмену вербалну брљотину” (Hope, 2000: 215), преживео је тест времена, тако да савремени аустралијски писци данас говоре о Вајтовој „заносној књижевној елоквенцији” (Tsiolkas, 2018: 4) или „стилу који оставља без даха” (Smith, 2023: 53).

Иако га је вест о добитку награде затекла на спавању,¹ не може се рећи да је дошла као потпуно изненађење. Патрик Вајт се у ужем избору Шведске академије налазио од 1969. године, када је Нобел отишао Семјуелу Бекету, затим 1970, када је награда припала Александру Солжењичину, 1971. када је уручена Паблу Неруди, као и 1972. када је додељена Хајнриху Белу. „Годинама се говорало о томе, тако да сам мислио да ту можда има нешто”, изјавио је писац за аустралијску националну телевизију Еј-Би-Си, „али човек постане помало циничан” (*Gyroscope Films*, 2010). Вајт није отишао на свечано уручење награде децембра 1973, јер се због здравствених разлога није хтео излагати зимским условима северне хемисфере; у Стокхолм је послао свог блиског пријатеља, сликара Сиднија Нолана, који је прочитао Вајтов кратки говор у коме каже да иако не може да дође, лако му је да поново посети Стокхолм у мислима, будући да се живо сећа када је као шеснаестогодишњак са родитељима посетио тада новоизграђену Градску кућу (где је одржана церемонија уручења), те додаје да је у Стокхолму попио своју прву чашу вина (*The Nobel Prize*). Новац од Нобелове награде искористио је да у Аустралији установи књижевну награду која носи његово име и додељује се сваке године старијим књижевницима и књижевницама који нису добили заслужено признање.

Вајтова књижевна признатост дошла је од америчких и британских критичара пре него од аустралијских, за које Вајт у својој аутобиографији каже да су у њему видели „уљеза, прекршиоца правила, претњу традицији аустралијске књижевности”

¹ Шведски амбасадор у Аустралији није успео да дође до Вајтовог броја телефона, а телеграм из Шведске стигао је тек ујутро, тако да је Вајт вест примио од новинара који су се, након што је Академија објавила вест, скупили испред врата његове куће у Сиднеју и пробудили га.

(White, 1981: 139). Био је улез јер бављење књижевношћу није сматрано доменом такозване „сквотократије”, а Вајт је потицао управо из једне такве породице – имућне породице земљопоседника и узгајивача стоке. Његови родитељи су често путовали и Вајт је рођен током једне њихове посете Енглеској, што га је чинило „сумњивим Аустралијанцем” (Flynn и Brennan, 1989: 43). Ни образовање није стекао у Аустралији већ на енглеским колеџима – прво на колеџу Челтенам, „скупом затвору” (White, 1981: 12) у који је послат са тринаест година, а касније на Краљевом колеџу у Кембриџу, где је студирао модерне језике и у оригиналу се упознао са делима европске књижевности која су извршила пресудан утицај на његово литерарно формирање. После завршетка студија, три године провео је у Лондону дружећи се са уметницима, углавном сликарима и људима из позоришта, боравио је у Сједињеним Државама, рат је провео на Блиском истоку, а затим је пропутовао Грчку са својим партнером Манолијем Ласкарисом. Све је то утицало на стварање једног уметничког сензибилитета који надилази острвски менталитет и чији се стваралачки импулс ослања на традицију светске књижевности и других уметности, нарочито сликарства и музике. Али аустралијски писци и критичари старије генерације, попут Хоупа, противили су се продору модернизма у аустралијску књижевност. Метафизичка компонента, разрађени симболизам, алегоријска димензија и митски елементи Вајтових романа схватани су као грубо кршење правила реалистичне прозе, која је у то време чинила главну књижевну струју у аустралијској књижевности. Но управо је тај „неаустралијски писац, више него иједан други писац двадесетог века, допринео стварању имагинативног језика који можемо назвати аустралијским и који је [аустралијске писце] ослободио окова” традиције енглеске књижевности (Tsiolkas, 2018: 90).

За Вајта, међутим, није било друге домовине осим Аустралије. У поменутом интервјуу је објаснио да је његово „срце у Лондону”, али да му је „крв аустралијска” (*Gyroscope Films*, 2010). По завршетку рата, за разлику од других аустралијских писаца који су мигрирали у супротном правцу, Вајт је одлучио да се врати у Аустралију, где се трајно настанио и написао прозна дела на којима данас почива његов књижевни углед. Вајт одлучно одбацује реализам, у којем по његовом мишљењу нема ничега уметничког, и усмерава своја интересовања ка мистицизму, симболизму, психолошким појавама и религијским импулсима, настојећи да створи прозу која ће изразити просветљујућу мисао о постојању и достизању искуства узвишене егзистенције која се налази изван и изнад обичних и свакодневних реалности. Због тога се његова перцепција не задржава на чврстој и опипљивој свакодневици материјалне егзистенције већ продире у унутрашње слојеве свести ликова, истражује скривене импликације људског говора и понашања или у несталном и промењивом свету трага за сталним и непромењивим. Задржавајући форму реализма и друштвене критике, Вајт истовремено ствара на нивоу спиритуалне алегорije, градећи метафизичку концепцију човека и визију људског постојања које су проблематизоване у питањима патње и могућности искупљења, и људског напретка ка просветљујућем искуству коначне спознаје. Његови први романи, *Срећна долина* (*Happy Valley*, 1939), *Живи и мртви* (*The Living and the Dead*, 1941) и *Прича Теогоре Гугман* (*Aunt's Story*, 1948) приказују ликове на путу самоспознаје, истражују

могућност приказивања патње и емоционалне умртвљености у људским односима који резултирају усамљеношћу и изолацијом и говоре о потреби спиритуалне надградње човека. *Дрво човека* (*The Three of Man*, 1955) и *Вос* (*Voss*, 1957) су романи који су Вајту донели међународну репутацију и означили прекретницу његове позиције у Аустралији. Ова два романа, настала из истог митотворачког импулса, оставила су најдубљи утицај у историји аустралијске књижевности указујући на пут модерне адаптације и интерпретације традиционалног материјала. *Дрво човека* трансформише колонијалну сагу о поковавању и култивисању земље, користећи њене дистинктивне карактеристике као основу за метафизичке спекулације. Истраживачка експедиција приказана је као метафора духовног искуства у роману *Вос*, који, базирајући се на историји, отвара ризницу митских потенцијала аустралијске досељеничке прошлости, док истовремено носи богатство изражајно-стилских средстава у облику моћних симбола и поетских слика. У роману *Пушници у кочијама* (*Riders in the Chariot*, 1961) Вајт се окреће фрагментираној структури, разноликим дисонантним стиловима, а сатирична карикатура савременог друштва постаје све израженија, при чему његова визија нуди могућност спиритуалне димензије у једној крајње утилитарној и световно оријентисаној заједници. Роман *Савршена мандала* (*The Solid Mandala*, 1966), написан у време Вајтовог интересовања за Јунга, у ликовима браће близанаца истражује могућности јединства супротности и досезања целовитости коју симболизује мандала. *Вивисектор* (*The Vivisector*, 1970), портрет уметника и портрет града, и *Сређиште олује* (*The Eye of the Storm*, 1973), мрачни приказ уметности и породичних односа, означавају нову фазу Вајтовог стваралаштва. *Первас ог лишћа* (*A Fringe of Leaves*, 1976) враћа се теми искупљења кроз патњу и уједињењу духовног и физичког бића. *Случај Твајборн* (*The Twyborn Affair*, 1979) с андрогиним централним ликом, пун трансвестизма, сексуалних недоумица, хомосексуалних односа и нарцисоидности, усредсређује се на проблем подељене личности која трага за јединством. *Мемоари многих у једном* (*Memoirs of Many in One*, 1986), објављени на Светски дан шале, конципирани су као фиктивни мемоари превремено сенилне жене које је приредио њен пријатељ по имену Патрик Вајт. Вајтов недовршени роман, *Висећи врћ* (*The Hanging Garden*, 2012) објављен је постхумно без уредничких интервенција. Писан у првом, другом и трећем лицу, роман (заправо први од планирана три дела) прати девојчицу Ирин, коју је мајка оставила код познанице у Аустралији и вратила се у ратом захваћену Европу. Вајт је аутор и три збирке приповедака: *Сјаљени* (*The Burnt Ones*, 1964), студија савременог живота у предграђу, *Какагуи* (*The Cockatoos*, 1974), која обухвата шест прича повезаних темом блиских односа у којима посесивна љубав делује деструктивно и спутава људски дух, и *Три неурјиве приче* (*Three Uneasy Pieces*, 1987), Вајтово последње објављено дело креативне прозе, у коме, слично *Мемоарима*, долазимо у искушење да поистоветимо наратора и аутора, јер Вајт и овде, али у нешто сажетијем облику, истражује непријатније стране свог живота и имагинације.

Иако Вајтов књижевни углед почива искључиво на романима, он је написао и тринаест драма, као и запажене текстове некњижевне прозе. Од тринаест Вајтових драма, сачувано је осам: *The Ham Funeral* (1947), *The Season at Sarsaparilla* (1962), *A Cheery Soul* (1963), *Night on Bald Mountain* (1964), *Big Toys* (1977), *Signal Driver: A Morality*

Play for the Times (1982), *Netherwood* (1983) и *Shepherd on the Rocks* (1987). Вајт је аутор и две збирке песама, које претходе романима: *Тринаесџ њесама* (*Thirteen Poems*, око 1930) и *Орач и грује њесме* (*The Ploughman and Other Poems*, 1935). Вајтова некњижевна проза обухвата аутобиографију *Несавршености у ојлегалу* (*Flaws in the Glass*, 1981), која се сматра ремек-делом овог жанра и налази се на листи десет најбољих књига објављених у Аустралији у том периоду, као и *Пајџрик Вајџ џовори* (*Patrick White Speaks*, 1990), збирку писма, говора и чланака, писаних између 1958. и 1988. године, у којима Вајт износи свој став о разним друштвенополитичким темама, од противљења вађењу уранијума и нуклеарном наоружању до подршке иницијативи за раскидање веза са британском монархијом и стварање демократске републике у Аустралији. Збирка садржи и говор који је, као једногласно изабрани Аустралијанац године, одржао на Дан Аустралије 1974. године у Мелбурну, у коме, пред градоначелником, премијером и гувернером, Вајт критикује аустралијско друштво, однос белачких досељеника према староседелачким народима и сам Дан Аустралије, 26. јануар, дан када су се 1788. године на аустралијско тло искрцали први белци – затвореници, њихови чувари, официри и службеници, који су основали прву затвореничку колонију. Дан Аустралије и даље је спорно питање, при чему се сваке године чује све више гласова и аргумената за промену датума.

Нобелова награда за књижевност није само променила Вајтов статус у Аустралији, унапредивши га од аутсајдера у Аустралијанца године, већ је на Вајта и аустралијску књижевност скренула пажњу међународне јавности, укључујући и нашу. Аустралијска књижевност се у преводу на српски језик први пут појавила 1954. године, када је у издању београдског Новог поколења објављена збирка приповедака *Из савремене аустралијске џрозе*, коју је приредио и превео Драгослав Андрић. Суђећи по томе што је број преведених текстова из аустралијске књижевности у периоду 1954–1973. износио тридесет, а да је од тога у деценији пре доделе Нобелове награде Вајту било свега шест преведених текстова, не може се рећи да је за аустралијску књижевност код нас владало велико интересовање. Но непосредно по додели награде, интересовање за аустралијску књижевност код нас нагло расте, а број превода се удесетостручава у односу на претходни петогодишњи период, те период 1974–1978. бележи шездесет четири преведена дела прозе и поезије. Интересовање остаје константно све до почетка деведесетих, када се број објављених превода значајно смањује, вероватно услед друштвенополитичке ситуације у земљи. Пре распада Југославије на српскохрватски је преведено неколико Вајтових романа: *Вос* (прев. Јосип Каталинић, Знање, Загреб, 1974), *Око олује* (прев. Љиљана Филиповић, Аугуст Цесарец, Загреб, 1979), *Прича Теогоре Гугман* (прев. Снежана Стојановић и Златица Путинчанин, Слово љубве, Београд, 1979)² и *Тwybornova stvar* (прев. Инес Жупанов, Аугуст Цесарец, Загреб, 1984), као и одломак из романа *Дрво човјека* (прев. Јадранка Арсенић, Даље, 1988). Преведено је и неколико Вајтових приповедака, међу којима се издвајају преводи Маје Херман Секулић: „Ведра душа” (*Сћварање*, 1977), „Ноћ лупежа” и „Какадуи” (*Ноћ лuyежа*, Рад, Београд, 1977).³

² Исти превод објавила је VEGA media 2005. године у едицији „Нобеловци”.

³ Подаци о рецепцији аустралијске књижевности и дела Патрика Вајта дати су према *Библиографији Југославије* и *Библиографији Србије*. Детаљније о рецепцији аустралијске књижевности

Избор у овом темату обухвата примере Вајтове креативне прозе, избор из аутобиографије и писама, најчувенији есеј, као и два критичка осврта на аспекте његовог стваралаштва. „Шиваћа машина из Тобрука” (*The Sewing Machine of Tobruk*), једна од најранијих Вајтових приповедака, написана је у Северној Африци, где је Вајт био стационариран током Другог светског рата, и послата у домовину, где је објављена у јануару 1942. године у часопису *Аусџралџа*. Из историје ћемо сазнати да је опсада Тобрука, у коме се налазило 14.000 аустралијских војника, трајала од априла до новембра 1941. године, да је тај лучки град био неопходан савезницима како би задржали контролу над Суецким каналом и да га је током опсаде немачка артиљерија непрестано гранатирала, а авијација бомбардовала. Вајтова необично кратка прича се, међутим, изузетно тромо креће, и у том парадоксу ухваћени су кратки животи војника изгубљени у бескрајном чекању, сведени на прашину која је све што је остало од либијске луке Тобрук. Приповетка „Писма” (*The Letters*) написана је почетком 1962. године, када се Вајт, након дужег периода и три романа, први пут враћа интензивном писању приповедака. Уочи педесетог рођендана, Чарлс Полкингхорн, некада младић који обећава, а сада разочарање породице, одлучује да отвори своју нагомилану неотворену пошту. „Живот једне брадавице” (*The Age of a Wart*) једна је од три приче које је Вајт написао за специјални број мелбурнског часописа *Скрипси* (*Scriptsi*), који је требало да изађе 1987. године. Но како се година ближила крају, а није било изгледа да ће часопис изаћи те године, Вајт је повукао своје приче, јер није хтео да изађу наредне, 1988. године у којој је Аустралија обележавала двеста година „постојања”. Није одобравао национализам, као ни однос према староседелачком становништву. Између фикције и факције, згрожености и фасцинације, „Живот једне брадавице” прати однос протагонисте, даровитог дечака из богате породице пред којим је светла будућност, и његовог неухватљивог, „тешко замисливог близанца”, дечака који одраста уз самохрану мајку и рано напушта школу.

Десет година након повратка у Аустралију, Вајт је објавио есеј „Блудни син” (*Prodigal Son*, 1958), у коме се осврће на године проведене у Европи и разматра тешкоће са којима се суочио покушавајући да у послератним годинама нађе инспирацију за креативни рад, и које су га напослетку навеле да се врати у земљу у којој је одрастао.

Вајтова аутобиографија *Несавршености у огледалу: аутобиографија*, како објашњава Дејвид Мар, писац Вајтове ауторизоване биографије, настала је из Вајтове жеље да јавност на достојанствен начин лично од њега сазна за његову хомосексуалност (Marr, 1992: 595). Подељена је у три дела: „Несавршености у огледалу”, из којег су узети одломци у овом избору, у коме Вајт говори о детињству, младости, односу према Аустралији, о хомосексуалности, свом стваралаштву, односу са критичарима, али и о сопственом карактеру; „Путовања”, у коме Вајт описује путовања са

на нашим просторима в. Kampmark, N. (2014). Australian Literature in Serbian Translation. *JASAL: Journal of the Association for the Study of Australian Literature*, 14 (1). Детаљније о преводној рецепцији дела Патрика Вајта в. Карафиловић, Н. (2002). Аустралијски нобеловац у српском преводу. *Преводилац*, 21 (3–4), 69–83. Детаљније о критичкој рецепцији дела Патрика Вајта в. Карафиловић, Н. (2005), Слуцај Вајт: аустралијски нобеловац у српској критици. *Поља*, 432, 125–131.

Манолијем Ласкарисом по Грчкој; „Епизоде и епитафи”, у коме Вајт износи сажете утиске о неким јавним личностима, као и особама из круга пријатеља и познаника. Аутобиографија је постала ударна вест, а уски круг Вајтових пријатеља постао је још ужи.

Четири године након Вајтове смрти његов биограф Дејвид Мар објавио је збирку од преко шестсто писама, која чине својеврсни дневник у коме пропламсавају аспекти његовог карактера и у коме се Вајтов живот одвија кроз кореспонденцију са савременицима. Избор за овај темат укључује девет писма, упућених издавачима, уредницима, члановима породице, уметницима, културним радницима, пијцима и политичарима.

Два критичка есеја баве се стилским одликама и кључним елементима Вајтових романа. Преузет из збирке *Patrick White Beyond the Grave: New Critical Perspectives* (2015), есеј „Очајно, чудесно премештање: амбивалентни модернизам Патрика Вајта” анализира модернистичко ирационално првенствено на примеру романа *Прича Теогоре Гугман*, док есеј „Зашто су епифаније толико проминентне у романима Патрика Вајта”, објављен у збирци *Patrick White Centenary: The Legacy of a Prodigal Son* (2014), испитује функцију главних епифанија, сматрајући их неком врстом Вајтовог коначног потписа.

ЛИТЕРАТУРА:

- Flynn, C. и Brennan, P. (Ур.). (1989). *The Nobel Prize. Patrick White Speaks*. Sydney: Primavera Press.
- Gyroscope Films. (2010, 23. јануар). *Interview of 1973 Nobel laureate Patrick White (1912–1990)*. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=j02E06UFOcg>
- Hope, A. D. (2000). Patrick White. *Selected Poetry and Prose*. Ур. David Brooks. Sydney: Halstead Classics. 213–215.
- Marr, D. (1992). *Patrick White: A Life*. Sydney: Vintage.
- Smith, B. (2023). Patrick White's Big Prize. *Openbook*. Јесен 2023. 50–55.
- The Nobel Prize. (n. d.) Patrick White – Banquet speech. NobelPrize.org. Nobel Prize Outreach AB 2023. Сајт приступљено 25. јуна 2023. <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1973/white/facts/>
- Tsiolkas, C. (2018). *Writers on Writers: Christos Tsiolkas on Patrick White*. Melbourne: Black Inc.
- White, P. (1981). *Flaws in the Glass: A Self-Portrait*. London: Jonathan Cape.